

*Oblicze ideologiczne szkoły polskiej 1944-1956*, red. ks. Edward Walewander, Lublin: „Biblioteka Pedagogiczna” Katedry Pedagogiki Porównawczej WNS KUL 2002, ss. 415, ilustracje.

Z ogromnym uznaniem należy przyjąć szósty tom „Biblioteki Pedagogicznej” zatytułowany *Oblicze ideologiczne szkoły polskiej 1944-1956*. Na szczególne podkreślenie zasługuje najpierw niezwykła wprost – jak na nasze polskie warunki – dynamika ukazywania się kolejnych tomów „Biblioteki Pedagogicznej” pod redakcją ks. prof. Edwarda Walewandra. W serii „Studia” ukazały się już: w roku 2000 *Problematyka wychowawcza w środowiskach emigracyjnych* (Edward Walewander); *Rodzina polska na zesłaniu w ZSSR* (Małgorzata Stopikowska); *Katolicka a liberalna myśl wychowawcza w Polsce w latach 1918-1939*, (red. Edward Walewander) zaś w roku 2001 *Polacy na uniwersytecie w Innsbrucku*, (red. E. Walewander) i *Kościół katolicki w cesarstwie rosyjskim w świetle polskiej prasy katolickiej drugiej połowy XIX wieku* (Robert Stopikowski).

Recenzowana publikacja jest owocem pracy uczestników sesji naukowej, która odbyła się 6 maja 2002 roku w Lublinie. Obrady koncentrowały się wokół bardzo ważnej, ale niezwykle skromnie udokumentowanej kwestii, jaką była ideologizacja szkoły polskiej w pierwszym dziesięcioleciu po II wojnie światowej. W wydaniu książkowym wystąpienia prelegentów podzielono na dwie części: pierwsza bardzo obszerna część została zatytułowana „Studia”, a druga – zawierająca uzupełnienia i podsumowania – otrzymała tytuł „Przyczynki”. Część wstępną publikacji zawierają przemówienia inauguracyjne sympozjum. Wypowiadali się: Wielki Kanclerz KUL, abp prof. dr hab. Józef Życiński; Rektor KUL, prof. dr hab. Andrzej Szostek MIC; Kierownik Katedry Pedagogiki Porównawczej Instytutu Pedagogiki WNS KUL ks. prof. dr hab. Edward Walewander oraz Kalina Bartnicka IHN PAN Warszawa.

Zbiór opracowań zamieszczonych w książce otwiera syntetyczna praca prof. Zygmunta Zielińskiego *Kościół w Polsce powojennej*. Autor dokonał charakterystyki trzech okresów, które w opracowaniu zyskały następujące określenia: *Od Manifestu do stalinizmu; Próba demontażu życia kościelnego i Porozumienie z 14 kwietnia 1950 r. – wielkie ryzyko i jeszcze większa konieczność*. Wiadomo, że Manifest PKWN kształtował całkowicie nową rzeczywistość społeczno-polityczną w Polsce. Polska władza, działająca z mandatu sowieckiego, systematycznie rugowała Kościół z życia publicznego. W tym okresie ważną rolę odegrał kardynał A. Hlond, który rozsądnie, spokojnie ale bardzo konsekwentnie wzywał do budowania po „wyzwoleniu” Polski opartej na zasadach chrześcijańskich. Gdy rząd rozpoczął jawną walkę z Kościołem, kardynał A. Hlond wyraźnie zdystansował się od kontaktów z komunistyczną władzą. Śmierć kardynała zakończyła ten okres. Nowym prymasem w Polsce został ks. bp Stefan Wyszyński.

W analizach drugą fazę sytuacji Kościoła w Polsce słusznie określono jako próbę demontażu życia kościelnego. Cezurą czasową jest rok 1949. Wówczas rząd jedno-

stronnie wypowiedział konkordat, a władza zaczęła systematycznie niszczyć agendy kościelne. Właściwie Kościół w Polsce został pozbawiony prawnych podstaw działania. W zaistniałych warunkach Porozumienie Episkopatu z Rządem, zawarte 14 kwietnia 1950 r., było dla Kościoła koniecznością. Znaczący odłam opinii katolickiej w Polsce oceniał ten fakt bardzo krytycznie. Późniejsze zdarzenia dowodziły, że komunistyczna władza ugodę z Kościołem zawarła taktycznie. Konstytucja z 1952 roku rozwiązała wszelkie w tej sprawie złudzenia. Interwencjonizm państwa w sprawy Kościoła był totalny i Episkopat Polski zmuszony został do obrony. W tej sytuacji wypowiedziane przez ks. Prymasa słynne *nan possumus*, skończyło się jego aresztowaniem w 1953 roku. Podsumowując rozważania Autor stwierdza, że Kościół w Polsce w dziesięcioleciu powojennym był prześladowany, ale władza komunistyczna nie zdołała ograniczyć jego wpływu na społeczeństwo.

Drugim wprowadzającym w temat sympozjum wystąpieniem był odczyt ks. prof. Mariana Nowaka *Pedagogika w służbie nowej ideologii*. Dominująca teza postawiona w wyniku dokonanej analizy sprowadza się do stwierdzenia bezspornego faktu ideologizowania pedagogiki w omawianym okresie (1948-1956). W tym okresie jako konkretne zadania dla przedstawicieli pedagogicznego środowiska naukowego stawiano zerwanie z dotychczasową tradycją teoretyczno-metodologiczną i oparcie się na wzorach pedagogiki radzieckiej oraz rozwijanie teorii pedagogicznej opartej na założeniach marksistowsko-leninowskich. Dominującą wówczas orientację pedagogiczną można określić jako ideologiczno-praktyczną, otrzymała ona nazwę „naukowej pedagogiki socjalistycznej”.

Kolejny fragment publikacji stanowi opracowanie dr Stanisława Majewskiego *Szkolnictwo katolickie pod rządami Komunistycznymi w Polsce w latach 1944-1956*. Na przestrzeni całych dziejów państwa i narodu polskiego szkolnictwo katolickie odegrało doniosłą rolę w polskim systemie edukacyjnym. Właśnie na tle historycznych uwarunkowań Autor wnikliwie charakteryzuje politykę władz komunistycznych wobec szkolnictwa katolickiego w interesującym nas okresie. Prezentując dane źródłowe, różnego typu zestawienia, omawia sytuację szkół niepaństwowych, zwracając szczególną uwagę na szkolnictwo katolickie. Konkludując można stwierdzić, że szkoły te padły ofiarą monopolistycznej polityki oświatowej państwa. Zamykanie szkół katolickich w Polsce związane było z polityką państwa komunistycznego prowadzoną wobec Kościoła katolickiego. Słusznie stwierdzono, że szkoły katolickie, realizujące odmienny od uznawanego przez państwo ideał wychowawczy i wzbraniające się przed przenikaniem do nich organizacji komunistycznych, były obiektami bezpośredniego ataku struktur hegemonistycznej partii PZPR i służb bezpieczeństwa, dlatego pod różnymi pretekstami, często posługując się prowokacjami, bezwzględnie je likwidowano.

Prof. Danuta Koźmian, przedstawiła studium *Polityka oświatowa wobec szkolnictwa ogólnokształcącego w Polsce w latach 1944-1956*. Autorka zwróciła uwagę na dwa podstawowe zagadnienia: przebudowa strukturalna i programowa szkoły ogólnokształcącej w Polsce w latach 1945-1948 oraz ideologiczne tendencje przemian organizacyjnych i programowych w polskim szkolnictwie w latach 1949-1955. Analizując pierwsze zagadnienie stwierdzono, że w polityce oświatowej władz – w okresie stalinowskim – nie liczyło się dobro dziecka, lecz na pierwszym miejscu

stał interes partii komunistycznej, która pragnęła zapanować nad umysłami członków społeczeństwa. Ponieważ Kościół katolicki stanowił istotną blokadę przed komunistyczną indoktrynacją narodu polskiego, dlatego szkoła miała być narzędziem zwalczania światopoglądu religijnego i Kościoła. Dążono więc do całkowitego zeświecczenia szkoły i jej zlaicyzowania. W tym okresie wszelkie zmiany organizacyjne i programowe, które realizowano w szkolnictwie, miały wyłącznie charakter ideologiczny. Oświata potraktowana została przez władzę jako główny instrument walki z przeciwnikami politycznymi. Reasumując rozważania dotyczące polityki oświatowej w latach 1949-1956 stwierdzono, że w okresie tym zmierzano do urzeczywistnienia założeń ideologii komunistycznej, budowania społeczeństwa socjalistycznego i systematycznie wpajano dzieciom i młodzieży idee marksistowsko-leninowskie oraz kształtowano bałwochwalczą miłość do Związku Radzieckiego.

Szczegółową egzemplifikacją omawianych trendów ukazało wystąpienie mgr. Joanny Król, która skoncentrowała się na zagadnieniu: *Ateizacja szkół średnich ogólnokształcących w latach 1945-1961 na przykładzie województwa szczecińskiego*.

Prof. Leonard Grochowski omówił zagadnienie *Nauka religii w szkołach państwowych Polski Ludowej. Etapy ograniczania i usuwania na tle programów laicyzacji 1944-1956*. Szczegółową charakterystykę poszczególnych etapów odniesień władzy ludowej do nauki religii w szkołach autor oparł na ogólnej charakterystyce kontekstu ustrojowo-politycznego. Studium koncentruje się zarówno na rzeczywistości ustrojowej państwa polskiego, które związane zostało z demokracją ludową w ujęciu sowieckim, jak również na ukazaniu relacji pomiędzy władzą państwową a Kościołem katolickim.

Dr Stanisław Turkowski omawia *Represje wobec katechetów archidiecezji wrocławskiej w latach 1944-1956*. Autor stwierdza, że w swojej istocie formacja chrześcijańska w ogóle, a katecheza Kościoła w szczególności była zawsze uważana przez systemy totalitarne za główną opozycję. W Polsce komunizm, jako polityczny system totalitarny, który został narzucony społeczeństwu, był siłą wrogą Kościołowi i dążył do wyeliminowania religii z życia społecznego. W pierwszym dziesięcioleciu PRL-u na szeroką skalę realizowano program walki z Kościołem, a w jego ramach szczególne represje zastosowano wobec katechetów. Podsumowując referat stwierdzono, że w tym trudnym dla Kościoła okresie praca katechetów, zarówno duchownych, jak i świeckich, ich zaangażowanie, gorliwość, zapał twórczy i praktyczna pomysłowość przyniosły pozytywne efekty ich pracy.

Prof. Teresa Kukołowicz podjęła zagadnienie *Represje wobec nauczycieli w latach 1947-1956 w świetle ich wypowiedzi*. Ukazała różne formy represji występujące w szkołach. Stwierdziła, że sytuacja nauczycieli w latach 1944-1956 oscylowała od ich ogromnego zaangażowania, zmierzającego do uruchomienia szkół i wielkiego ich poświęcenia przy odbudowie zniszczonego przez wojnę kraju do poczucia zagrożenia i rozbicia.

Wnikliwie i kompetentnie prof. Stanisław Mauersberg przedstawił kwestię *Indoktrynacja młodzieży szkolnej. Programy, podręczniki, lektura*. Artykuł koncentruje się wokół zagadnienia indoktrynacji młodzieży szkolnej, która polegała na wpajaniu uczniom drogą nauczania szkolnego ideologii marksistowskiej. Szkoła indoktrynowała uczniów globalnie: poprzez nauczane przedmioty i poprzez celowe,

zaplanowane zabiegi wychowawcze. Autor w opracowaniu ograniczył się do omówienia treści nauczanych przedmiotów humanistycznych, które w tym procesie odegrały główną rolę.

Dr Zbigniew Osiński podjął temat *Ideologizacja nauczania historii w szkołach podstawowych w latach 1944-1956*. Autor analizuje ówczesną edukację poprzez ujawnianie jej celów i treści oraz przyjętych idei wychowawczych, pod kątem zasad filozoficznych, etycznych, socjologicznych i politycznych, składających się na system poglądów określanych jako ideologia.

Prof. Elwira J. Kryńska omawiając *Szkolne organizacje młodzieżowe w latach 1944-1956* wskazuje, że po wojnie na wyzwolonych terenach Polski zaczęła się tworzyć „ludowa państwowość”, nastąpiła restytucja ruchu młodzieżowego, który do 1948 r. działał legalnie w czterech organizacjach politycznych. Były to: Związek Walki Młodych, Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, Związek Młodzieży Wiejskiej RP „Wici” i Związek Młodzieży Demokratycznej. W 1948 r. na kongresie zjednoczeniowym w miejsce istniejących organizacji powołano do życia Związek Młodzieży Polskiej. Autor podkreśla, że ze względów politycznych organizacje o charakterze prawicowym nie mogły w omawianym okresie brać udziału w życiu społeczno-politycznym, ponieważ komunistyczne władze Polski nie zezwoliły na ich reaktywowanie i funkcjonowanie. Jedynie Związek Harcerstwa Polskiego miał względną możliwość bezpartyjnej aktywności.

Ciekawe aspekty poruszono omawiając losy harcerstwa, która to organizacja była przedmiotem aż trzech opracowań. Dr Edyta Glowacka-Sobiech w szkicu *Harcerstwo polskie w latach 1944-1956* ukazała bardzo skomplikowaną sytuację tej organizacji. Natomiast dr Julian Kwiek scharakteryzował *Wychowanie religijne w harcerstwie w latach 1945-1959*. Prof. Janusz Hompl Lewicz podjął zagadnienie *Autonomia i niezawolanie harcerstwa wobec jego istoty i metodyki pracy*. W poetyckim określeniu Autor stwierdza, że wolność i autonomia są nieodzowną glebą dla kwitnienia harcerek lilijek. Wskazuje też na oryginalność i uniwersalizm metody wychowania harcerek.

Interesujący aspekt zideologizowanych działań wychowawczych podjęła prof. Janina Kostkiewicz w studium *Oświata dorosłych w latach 1944-1956*. Autorka utrzymuje, że w tym okresie ideologia marksistowska wciskała się wszędzie. W przypadku dorosłych była ona obecna w szkole wieczorowej, zakładzie pracy, a nawet rodzinie.

W książce zamieszczono również publikacje dotyczące szczegółowych zagadnień, które wiążą się ze zjawiskiem ideologizacji. Mgr Sylwia Kobus omówiła *Represje władz PRL wobec placówek opiekuńczo-wychowawczych Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego w latach 1945-1962*. Natomiast ks. Stanisław Bartmiński podjął temat *Koła Ministrantów przy katedrze przemyskiej a proces ateizacji młodzieży szkolnej w latach 1944-1956*. Dr Małgorzata Stopikowska zaprezentowała zagadnienie *Oblicze ideologiczne szkoły polskiej w ZSRR*.

Na szczególną uwagę zasługuje kompetentne i interesujące studium ks. prof. Edwarda Walewandra zatytułowane *Polska tradycja wychowania na wychodźstwie*. Autor charakteryzuje bardzo bujny rozkwit po II wojnie światowej szkolnictwa polskiego na wychodźstwie do końca lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku.

Szczegółowo omówiona została oświata polonijna w USA, polskie szkolnictwo na terenie Niemiec, Wielkiej Brytanii, w Belgii i Francji.

Głównym tematem omawianej publikacji jest oblicze ideologiczne szkoły polskiej w latach 1944-1956. Minęło pół wieku od tamtych lat i wydarzeń, dlatego można już spokojnie, bez nadmiernych emocji podjąć badania i próbować dokonać analizy tego trudnego dla Polski okresu. Pogłębienie wiedzy nad ideologią wychowawczą szkoły jest ważne i może być twórcze w każdym okresie. Zaprezentowany w książce materiał dowodzi, że ogromną cenę zapłaciło społeczeństwo polskie za wszechobecne marksistowskie zideologizowanie. Ten stan nie przyczynił się do pełnego rozwoju jednostek i społeczności. Sprzyjał natomiast kształtowaniu się osobowości biernych i dyspozycyjnych, którym trudno było o autentyczność i autonomię.

Omawiana publikacja wpisuje się w nurt badań istotnych dla poznania prawdy historycznych faktów. Może pełnić ona również bardzo ważną rolę inspirującą dla teoretycznych analiz dotyczących roli ideologii w pedagogice. Zazwyczaj wskazuje się, że ideologia ma charakter „zamknięty” i wychowanie traktuje jako płaszczyznę indoktrynacji własnych ideałów i uznawanego w niej systemu wartości. Po tragicznych doświadczeniach zideologizowanego wychowania nazistowskiego i marksistowskiego wśród pewnego kręgu pedagogów istnieje uprzedzenie do wszelkich ideologii, które mogłyby być uwzględniane w wychowaniu. Opowiadający się za takimi poglądami pragną koncentrować się głównie na tworzeniu teorii wychowawczej, których istotnym wyróżnikiem jest ich otwartość. Nie ulega jednak dyskusji fakt, że w aktywności pedagogicznej zawsze występuje jakieś aksjologiczne odniesienie. Główny problem sprowadza się więc do istoty i treści konkretnej ideologii. Życie potwierdza fakt, że wartości ogólnoludzkie – jak się je aktualnie określa – oparte na chrześcijańskich ideach, pełnią stabilizującą i integrującą rolę w życiu jednostkowym i społecznym.

*Roman Jusiak OFM*

Luigi Giussani, *Ryzyko wychowawcze jako tworzenie osobowości i historii*. Kielce: Wydawnictwo „Jedność”, 2002, s. 173.

Od czasu polskiego wydania książki Luigi Giussaniego pt. *Ryzyko wychowawcze jako tworzenie osobowości i historii* wiedziałam, że chcę o tej książce mówić. Praca ta jednocześnie mnie zachwycała, ale też powodowała pewien wewnętrzny bunt.

Teraz spróbuję napisać zarówno o tym, co mnie inspirowało, jak i o tym, co wywoływało opór, który na razie nie w pełni udało mi się pokonać.

Trzy bardzo ważne twierdzenia, które można wypowiedzieć o wychowaniu, według Giussaniego brzmią następująco: